

**КОНЦЕПТ ГРА У СТРУКТУРІ ПОЛІТИЧНОЇ МЕТАФОРИ
СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

У статті схарактеризовано функціонування концепту ГРА у структурі політичної метафори сучасних засобів масової інформації.

Ключові слова: метафора, метафорична модель, концепт, фрейм, слот.

In the article characterized functioning of kontsept GAME in the structure of political metaphor of modern mass medias.

Key words: metaphor, metaphorical model, koncept, frame, slot.

Концепти, за А.Вежбицькою, становлять підґрунтя іменування речей у лексичній системі мови, опис ідеї, а не просто чуттєвого образу об'єкта, що іменується описом прототипу. Концепти кожної мови є неповторними та своєрідними. Те, що має особливе значення для одного етносу, може бути зовсім не важливим для іншого. Навіть за наявності тотожних концептів у різних мовах у їхньому змісті можна віднайти відмінності, що виражаються насамперед у різному наборі притаманних та релевантних їм ознак [3]. Слід зазначити, що до семантики слова-концепту входить комплекс позамовних, екстралінгвальних знань – концептосфера мови знаходиться у безпосередній залежності від культури нації (А.Вежбицька), її фольклору, літератури, науки, мистецтва, релігії, історичних здобутків.

За спостереженнями вчених (А.Вежбицька, Т.Радзівська, Ю.Степанов та ін.), концепти є взаємопов'язаними, вони не існують окремо, ізольовано та тісно переплітаються як у мисленнєвій діяльності людини, так і у її комунікативній практиці.

Концептуальна метафора утворюється на асоціативно-образній основі та на перших етапах свого існування зазвичай сприймається мовцями “як семантично двопланове явище”[5, с. 67].

Вихідні концептуальні сфери становлять собою джерело для утворення продуктивних метафоричних моделей за допомогою фреймово-слотових операцій.

Під метафоричною моделлю у дослідженні розуміємо певну динамічну структуру, елементи якої не є сталими, а здатні “грати прихованими смислами” [4] і видозмінюватися. Метафорична модель пов'язує дві поняттєві сфери, одна з яких є добре структурованою та відомою учасникам комунікації – це сфера-джерело функціонування метафоричних номінацій, а інша – сфера-мішень – потребує категоризації, пояснення. Метафорична модель має фреймово-слотову структуру.

Фрейм – це опис типізованої ситуації або об'єкта, що складається зі слотів, а кожний слот представляє певний тип інформації, що є релевантним для фрагмента дійсності, яка описується. У цьому разі метафоризація може

бути представлена як сукупність формальних процедур над двома (інколи більше) фреймами. Ці процедури складаються з простих операцій над знаннями: заміни змісту слота, перенесення змісту з одного слота в інший, введення нового слота у фрейм, згортання фрейму в один або кілька слотів тощо [1].

Фрейм деталізується завдяки певним слотам. У свідомості мовної особистості фрейм як лінгво-когнітивне поняття характеризується індивідуальною оригінальністю, самобутністю. Т.В.Валюкевич зазначає, що “фрейм може слугувати базовою структурою представлення знань про ситуацію або об’єкт” [2, с.162].

Сьогодні актуальним є виокремлення та аналіз концептів, концептуальних метафор і метафоричних моделей як спеціальних інструментів пізнання та пояснення дійсності. Метафорична модель є результатом природної, а не наукової категоризації дійсності, відповідно, її організація мовного матеріалу всередині метафоричної моделі здійснюється кожним дослідником по-своєму, має різний обсяг. Продуктивна метафорична модель – це модель, яка представлена достатньою кількістю фреймів і слотів та має здатність постійно розширюватися за рахунок нових метафор.

У структурі сучасного українського політичного дискурсу вважаємо за доцільне проаналізувати один з найпоширеніших й найбільших за обсягом концепт ГРИ, що отримав свою реалізацію у метафоричних моделях, які мають фреймово-слотову структуру.

Початок розробки теорії гри звичайно пов’язують з іменами Ф.Шіллера, Г.Спенсера, В.Вундта, які співвідносили виникнення гри з виникненням мистецтва, і наголошували, що гра є передусім естетичною діяльністю.

Слова *гра*, *грати* в слов’янських мовах є полісемантичними. Так, слово *гра* використовується у значенні “розвага”, у переносному значенні, у численних фразеологічних одиницях, наприклад, *гра з вогнем*, і у значенні чогось незвичного – *гра природи*, або випадкового – *гра долі*. Слово *грати* використовується також у значенні розваги, виконання музичного твору та ролі у спектаклі, у переносному значенні – *грати комедію*, або дратівливої дії – *грати на нервах*; займати будь-яке положення, обіймати певну посаду – *грати відповідальну роль*; ризикувати – *грати з життям*; поводитися безвідповідально, необережно – *грати з вогнем*, *грати з людьми* та інші. Важко навіть установити, які види діяльності та їх ознаки входили до первісного значення цих слів і як вони набували нових значень.

Концептуальні метафори *гри* ввійшли до узусу літературної мови, що фіксують словники: *підтасовки*, *гра ва-банк*, *козирі*, *на кону*, *блефувати* та ін. Для нас це є свідченням того, що концепт ГРА є активним сегментом картини світу носія мови.

У концепті ГРА, як доводить аналізований матеріал, реалізуються такі метафоричні моделі: “політичне життя – це театр”, “політика – це гра”, “політична діяльність – це спорт”. Політичне життя України часто

метафорично характеризується як той або інший різновид видовищних мистецтв.

Відповідно у складі метафоричної моделі “**політичне життя – це театр**” маємо змогу виділити такі найбільш поширені фрейми: “**театр**”, “**цирк**”, “**жанри**”, “**виконавці**” та ін. Переважна кількість метафор цих типів мають різко негативний характер, використовуються для зображення негативних сторін політичного життя лицемірних політиків. Нерідко метафори такого типу формують іронічний контекст: *невдалий політичний дебют, політична прем'єра для прем'єра, політичний водевіль, дресировані артисти* та ін. Фрейми реалізуються за рахунок залучення лексем типу *актор, репетиція, ролі, сценарій; арена, клоун* та ін. Слід зазначити, що за обсягом ці фрейми є досить великими та потребують подальшої і детальнішої розробки, тому в межах цього розділу вони лише накреслюються як перспективний дослідницький матеріал.

Як відомо, важливі політичні події готуються ще більш ретельно, ніж спектакль, а тому політична мова потребує номінації етапів такої підготовки та позичає їх у світі видовищ. У подібних контекстах часто акцентується несаможітність і нещирість публічних політиків, їх залежність від політичних партій та фінансових спонсорів, подібність у праці депутата та актора. Як і для кожного *спектаклю*, важливим є день його прем'єри, коли глядач дає йому оцінку. Подібна ситуація в політиці – це вибори. І тому цілком закономірно, що театральні терміни такої групи активно використовуються у політичній лексиці:

А сьогодні ті ж самі учасники [олігархи] давнього спектаклю діють так само злагоджено (“Грані”, № 2, квітень 2001).

Спектаклю передуює *репетиція*:

Нинішні парламентські вибори – репетиція майбутніх президентських перегонів (“Голос України”, 03.04.2002).

Сучасні політики часто планують події з-за куліс, але за необхідності виходять на політичну *арену* або *сцену*. Вважаємо за доцільне об'єднати в структурі одного фрейму – “**театр**” близькі за значенням слоти *арена* і *сцена*:

арена:

Лазаренко вивів Тимошенко на політичну арену (Н.Вітренко, 1+1, березень 2002);

ФНП (Форум Національного Порятунку) повинен бути здатним вчасно зійти з політичної сцени, аби уникнути маргіналізації (“Газета Правди”, 27 – 31.03.2001).

Політичні діячі знають, що для театру дуже важливою є продумана *програма* або *сценарій*. Слот “сценарій” можна проілюструвати такими прикладами:

... противники Ющенка проішовхували вирішити все за один день (“Грані”, № 2, квітень 2001);

Безпосереднім розробником сценарію і здійснення операції є міністр внутрішніх справ України Юрій Кравченко (О. Мороз, з виступу у Верховній Раді України, 28.11.2000).

До цього ж фрейму можна зарахувати слот “реквізит”, який у політичному мовленні часто використовується при характеристиці вчинків діячів, які ховають свої справи за допомогою красивих слів: *грим, декорації, костюми, маски, ляльки* та ін.:

Пора вже нарешті й вам стерти грим... ви не на сцені, а займаєтеся політикою... (О. Волков, репліка у парламенті, лютий 2008);

А головний кукловод продовжує водити пів парламенту за ніс чи ще там за що... (З розмови, травень 2008).

Фрейм “цирк” складається із кількох слотів: “циркова діяльність”, “артисти”, “клоунада” та ін. У ньому простежується тенденція характеристики політичного життя, за вдалим висловом А.П.Чудінова, ніби очами дитини, яка вперше потрапила до цирку: сяюче світло, маски, еквілібристи, клоуни, дресировані тварини – все це створює штучний ефект радості, захоплення й комізму. Загалом цей фрейм можна представити такими прикладами політичних метафор:

Здається, у парламенті у нас достатньо і еквілібрістів, і трюкачів, і дресировальників, і дресированих... Про кого ж це? Уточнювати для вас не буду... (І. Засць, з виступу, грудень 2007);

... клоуни для відтягування голосів... (“1+1”, “Я так думаю”, 14.03.2008).

Наступний фрейм – “жанри” також структурується за рахунок декількох слотів і їх складових (*комедія, трагедія, трагікомедія, мюзикл, опера, фарс* та ін.) і у межах цього розділу може бути представлений такими метафорами:

На жаль, Віктор Андрійович (Ющенко) не зробив прозорих політичних кроків, які б дозволили б йому відсторонитися від політичної комедії, що розігрувалася навколо нього (В. Пустовойтенко, з виступу, 27.04.2001);

Я не хочу брати участь у комедії під назвою вибори... треба бути чесним...(О. Мороз, передвиборчі дебати, “1+1”, 21.03.2002);

Опера парламентських бійок закінчилась нічиєю (С.Коротаєвський, “Радіо “Промінь”, 4.11.2007).

Широко також представлений фрейм із умовною назвою “виконавці” (або “виконавці політичних ролей”): *перша скрипка, політичні актори, парламентські актори, примадонна української політики* та ін. Політичні діячі – це актори, які грають ролі, танцюють та підтанцьовують, показують сценки, здійснюють велику кількість інших дій з метою досягти необхідного ефекту – вплинути на наявних і потенційних виборців; загалом на реципієнтів їхніх промов. У структурі фрейму виділяється слот “ролі”:

Ви блискуче граєте свою політичну роль (В. Піховшек, “1+1”, 12.03.2008).

У метафоричній моделі “політика – це гра” лексема *гра* використовується переважно у значенні “дії, інтриги, таємні наміри”:

Політика – це шпигунські ігри (Зі звернення блоку Юлії Тимошенко, вересень 2007);

Політика – це не гра... і не грайте в імлі (І.Гринів, “ICTV”, 23.03.2008).

Звинувачення в іграх, нещирості є одним із найбільш розповсюджених у сучасному українському політичному дискурсі, цей факт підтверджує величезна кількість прикладів (понад 300 зафіксованих у межах дослідження) у структурі фрейму “політичні ігри”, наприклад:

Політична гра була у самому розпалі... (Ю. Кармазін, з виступу, лютий 2008);

*СБУ ні за яких умов не дозволить **втягнути себе в політичну гру** (В.Радченко, з виступу, 04.03.2008);*

*... хто веде проти трудовиків з комуністами цю **брудну гру**... (“Грані”, 19 – 25.03.2008).*

Показовим є приклад, що вказує на гру не як на забавку, розвагу, а як на сутність людського існування в полі виборів:

*Бо що саме тепер наше життя? **Гра? Навіть “велика гра”?** (“Голос України”, 03.01.2008).*

Учасниками своєї гри – політичного життя України – виступають окремі діячі, партії, інституції, організації тощо. Так, фрейм “учасники гри” може бути представлений такими метафорами:

*Парламентська більшість потрібна всім **політичним гравцям** (“1+1”, “ТСН”, 14.02.2008);*

*Ми виступаємо за те, щоб діяльність уряду була спрямована на реалізацію стратегії зростання, а сам уряд, як вищий орган виконавчої влади, позбувся непритаманної йому **функції політичного гравця** (А.Яценюк з виступу, 27.02.2008);*

***Гравці політичного Олімпу України** (“Тоніс”, 21.01.2008);*

***Геополітичні гравці піару** (“1+1”, 27.03.2008).*

Широке розповсюдження в політичному дискурсі отримали метафори, пов’язані з іграми, які традиційно не зараховують до спортивних (тобто тих, які не входять до наступної метафоричної моделі “**політична діяльність – це спорт**”): це різні карточні ігри, доміно, більярд – *карта бита, розіграні карти, картярі, розкладення пасьянсу* тощо. Це дає змогу в структурі фрейму “різновиди гри” виокремити слоти “азартні ігри” та “інтелектуальні ігри”.

Отже, слот “азартні ігри” (виграш у таких іграх не залежить від спеціальних умінь і навичок) можна проілюструвати такими прикладами політичних метафор:

*Політики **грають у державну рулетку і програють** (“1+1”, “ТСН”, 11.02.2008);*

***Гра нових українців у російську рулетку** (Ю. Кармазін, з виступу, 8.11.2007);*

***Рішення Генеральної прокуратури... остаточно розкрило карти, скинуло маски з тіньових гравців** (О. Турчинов, з виступу, “СТБ”, “Вікна”, 24.10.2007);*

***Козирі наші відомі – чесність** (В. Медведчук, з виступу, 13.02.2008).*

Метафорика таких інтелектуальних ігор, як, наприклад, гра у шахи (яку часто зараховують до власне спортивних ігор), складає, за нашими

спостереженнями, універсальною сучасного політичного дискурсу та формує слот з умовною назвою “інтелектуальні ігри”:

шахи:

Виступи опозиції подаються як **гра на шаховій дошці** (В. Чемерис, “ICTV”, 19.03.2008).

командні інтелектуальні ігри:

У парламенті ... є кілька збірних команд **“Що? Де? Коли”** тільки й вміють командувати (О. Волков, з виступу, “НБМ”, березень 2008);

Парламентська більшість вирішує проблеми податків, а **опозиція розігрує партію “Хто? Де? Кого?”** (К. Осипенко, з виступу, 17.09.2007).

Активізація метафоричної моделі **“політична діяльність – це спорт”** та виокремлення фреймів у її структурі пояснюється, на нашу думку, тим, що спорт у суспільному житті відіграє все більшу роль. Дослідники, намагаючись відобразити напруженість нинішньої політичної ситуації, відзначають схожість політичного протистояння зі спортивною грою, спортивним змаганням. Аналізований матеріал дає змогу виділити фрейм **“рекорди”**:

Партії треба іти на рекорд, щоб інші не обігнали у виборчій кампанії... (В. Бондаренко, з виступу, грудень 2001);

Комуністична партія поб’є всі рекорди і візьме призові місця в парламенті... (В. Заклунна, з виступу перед виборцями, березень 2002).

Метафоричне вживання спортивної термінології в політичному мовленні нерідко пов’язане саме з необхідністю визначити статус, правила, “знаряддя” політичної гри. У політичній діяльності часто наголошується на необхідності дотримань суворих правил чесного суперництва, де перемога зазвичай приходиться до найсильнішого. У зв’язку з цим виділяємо фрейм **“правила гри”**:

Потрібно створити загальноприйняті правила гри у відносинах між представницькими та виконавчими органами влади на всіх рівнях (“ICTV”, “Факти тижня” 16.03.2008).

Як уже зазначалося вище, у свідомості населення політична діяльність асоціюється зі змаганнями:

У нас змагання – хто смачніше обіллє брудом владу і спалюжить її (В. Литвин, “ICTV”, 27.03.2008);

Треба не сидіти, склавши руки, а діяти і змагатися... перемогти тимошенківців у кривавому марафоні (Зі звернення блоку Наталії Вітренко, грудень 2006).

Тому фрейм **“учасники змагань”**, що репрезентується за рахунок залучення таких слотів, як команда, аутсайтери, переможці та інші, є дуже продуктивним:

команда:

Віктор Ющенко і його команда вже набрали 23,5 відсотка голосів у виборчому марафоні (“Голос України”, 03.04.2002).

арбітр:

Логіка арбітра нації є напрочуд дивною і нелогічною (“Грані+”, 05.03.2001);

А чемпіоном-таки став Литвин зі своєю командою (“СТБ”, 02.04.2008).

Фрейм “види спорту” є досить великим за обсягом і у межах розділу може бути репрезентованим слотами “тонки” (“перегони”), “біг”, “марафон”, “футбол”:

Майбутня президентська гонка (“1+1”, “ТСН”, 14.03.2008);

Взяти участь у цьому політичному марафоні (Н. Вітренко, з виступу, березень 2008);

Передвиборчий марафон (“ICTV”, 21.10.2007);

Наш парламент – футбольна команда, що пасе задніх на всіх чемпіонатах світу... повно чужинців, нема патріотів-футболістів (С. Сташевський, з виступу, 05.04.2008).

Цікавим у фреймі “види спорту” є репрезентація України:

Україна – пішак на шаховій дошці у грі між Штатами і Росією (“1+1”, “ТСН”, 14.01.2008);

Україна – безсловесний пішак на шаховій дошці (Р. Безсмертний, з виступу, січень 2008);

Україна і українство перетворилися на бездумних пішаків (С. Терьохін, з виступу, лютий 2008);

Україна – футбольне поле (“ICTV”, 19.03.2008);

Україна стала м'ячем на футбольному полі (“1+1”, 27.03.2008).

Як бачимо, метафори зі сфери концепту ГРА активно функціонують у політичному дискурсі. Варто зазначити, що крім виділеного концепту – ГРА у структурі сучасного українського політичного дискурсу функціонують й інші концепти, такі як ВІЙНА, КРИМІНАЛ, ХВОРОБА, ДІМ.

Блок аналізованих прикладів об'єднують емотивні смисли, пов'язані з оцінкою політичної діяльності як сфери, де є багато далекого від проблем звичайних людей, що значуще лише для самих учасників політичних ігор, перфомансів. Політична діяльність уявляється своєрідним змаганням, спортом, де необхідною умовою є суворі правила чесного суперництва, де перемога зазвичай приходить до найсильнішого. Важливим є той факт, що абсолютна більшість політичних метафор, пов'язаних із концептом гри, мають негативний прагматичний потенціал.

Як вже зазначалося вище, гра визначається все ж таки як імітація дійсності. Мета гри – це тільки вправи, тренування, емоційна розрядка, відпочинок, тоді як політична діяльність орієнтується на вищі цінності – забезпечення прав і свобод громадян, соціальний та економічний прогрес держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н., Караулов Ю. Н. Воскрешение метафоры // Словарь русских политических метафор. – М.: Редакция АСМ, “Помовский и партнеры”, 1994. – С. XIII – 1.

2. Валукевич Т. В. Лингвистический статус концепта “внешность” (на материале английского языка) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Комуникативні та когнітивні проблеми дискурсу. – Х., 2001. – № 537. – С. 159 – 165.
3. Іванов В.Ф. Контент-аналіз: Методологія і методика дослідження ЗМК: Навч. посібник. – К.: ІСДО Київський університет ім. Тараса Шевченка, 1994. – 112 с.
4. Лакофф Дж. Когнитивная семантика // Язык и интеллект. – Сб./ Пер. с англ. и нем. – М.: Прогресс, 1995. – С.143 – 185.
5. Опарина Е. О. Концептуальная метафора // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 65 – 77.